

Piotr Maciaszek

Partycypacja społeczna młodzieży na przykładzie młodzieżowych rad gmin – część I

Rocznik Samorządowy 4, 258-273

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Maciaszek, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Partycypacja społeczna młodzieży na przykładzie młodzieżowych rad gmin – część I

Social Participation of the Youth in Reference to Youth City Councils – Part I

przesłanie tekstu 13 lipca 2015 r., ocena 7 października 2015 r.

Abstrakt

Niniejszy artykuł prezentuje problematykę partycypacji młodzieży, a więc angażowania młodych ludzi w aktywność na rzecz dobra wspólnego w sferze państwowej i samorządowej. Partycypacja, aby była skuteczna musi spełniać kilka warunków, które z jednej strony wymagają, aby społeczeństwo posiadało umiejętności potrzebne do współdecydowania o przestrzeni publicznej oraz czuli więź ze społeczeństwem, ale z drugiej zobowiązują także organy władzy publicznej do umożliwienia obywatelom i mieszkańcom organizowania się w prawnie usankcjonowane grupy oraz podejmowania działań, które będą miały rzeczywisty wpływ na sferę publiczną. W kontekście młodzieży model partycypacji nie wymaga jednak wiedzy, ale zaangażowania, którego celem jest także praktyczna edukacja obywatelska. Oznacza to, że obecnym wyzwaniem jest opracowanie kompleksowego planu odpowiedniego wykorzystania istniejących instytucji oraz pobudzenia w młodzieży odpowiedzialności za sferę publiczną.

Słowa kluczowe: partycypacja, młodzież

Abstract

The aim of this essay is to present the topic of young people participation, strictly their engagement in the activity in favour of common good in the national and self- governmental sphere. To meet the requirement of efficiency such participation must fulfill certain conditions- from one side the society must possess skills required to co-decide about public sphere and feel the bond with the citizens. On the other hand it obliges the States authorities to enable the citizens and inhabitants the creation of the legally recognized associations which would have the true impact on the public sphere. In the context of the youth the model of participation does not require specific knowledge, but rather engagement- the aim of which is also civil education. This means that the current challenge is to develop a comprehensive plan for appropriate use of existing institutions and to stimulate young people's responsibility for the public sphere.

Keywords: participation, youth

1. Wstęp

Przedmiotem analizy w niniejszym artykule będzie możliwość aktywizacji młodzieży w sferze życia publicznego. Doktryna prawa, także w Polsce, wielokrotnie omawiała zagadnienie instytucji partycypacji społecznej, które mają na celu zaangażowanie obywateli w działalność na rzecz państwa i samorządu lokalnego. W większości przypadków analizy te jednak dotyczą tylko osób, które skończyły 18 lat i uzyskały pełnię praw publicznych, w tym prawo do udziału w wyborach i prawo do zajmowania stanowisk w urzędach państwowych. Celem prezentowanego opracowania będzie próba spojrzenia na zagadnienie partycypacji w kontekście osób niepełnoletnich – młodzieży, która choć nie posiada jeszcze wszystkich uprawnień w sferze życia publicznego, powinna być przygotowywana do życia w społeczeństwie obywatelskim.

Niniejsze opracowanie zostało podzielone na dwie części. Poniżej zostanie szczegółowo omówione pojęcie partycypacji społecznej, a także próba dostosowania przytoczonych pojęć i konstrukcji teoretycznych na potrzeby aktywizacji i edukacji młodzieży w zakresie życia publicznego. W drugiej części, która ukaże się w kolejnym numerze „Rocznika Samorządowego”, zaprezentowany w tej części model partycypacji społecznej młodzieży zostanie przyrównany do przykładowych rozwiązań prawnych w statutach wybranych młodzieżowych rad gmin – podstawowej polskiej instytucji prawnej mającej na celu aktywizację młodych ludzi na rzecz działania dla dobra wspólnego społeczności lokalnej.

2. Pojęcie partycypacji społecznej

Aby w pełni omówić wyżej scharakteryzowany temat najpierw chciałbym analizie poddać zagadnienie samej partycypacji społecznej. Jednoznaczne zdefiniowanie tego pojęcia na gruncie współczesnej analizy doktryny prawa (zwłaszcza prawa administracyjnego i prawa konstytucyjnego) nie jest możliwe. Przede wszystkim zwraca się uwagę na fakt, że partycypacja społeczna posiada dwa wymiary: z jednej strony nawiązuje ona do bezpośrednich działań obywateli w podejmowaniu decyzji z zakresu realizacji zadań administracji publicznej, a z drugiej strony podkreśla rolę instytucji demokracji przedstawicielskiej, które przez nawiązanie dialogu ze społeczeństwem mają umacniać swoją legitymizację do działania w demokratycznym państwie prawnym¹. Z tego też powodu niezmiernie trudne jest zaprezentowanie jakiejś istoty partycypacji społecznej. Wydaje się jednak, że każde rozważanie na temat udziału społeczeństwa w zarządzaniu sprawami publicznymi należy rozpocząć od odniesienia go do tzw. zasady CLEAR. Zgodnie z koncepcją CLEAR w pełni skuteczna forma partycypacji społecznej powinna się

charakteryzować następującymi cechami: uczestnicy muszą posiadać wiedzę i umiejętności potrzebne do podejmowania zadań publicznych (*can do*), uczestnicy powinni czuć więź ze społecznością lokalną, co będzie ich motywowało do aktywności społecznej (*like to*), powinny istnieć prawne możliwości organizacji się społeczeństwa w grupy (*enabled to*), władza powinna inicjować dialog ze społeczeństwem – najlepiej za pośrednictwem różnorodnych form (*asked to*) oraz działalność społeczna powinna przynosić efekty (*responded to*)².

Jednocześnie trzeba zauważyć, że z pojęciem partycypacji korespondują niejako pojęcia demokracji bezpośredniej oraz społeczeństwa obywatelskiego. Jeżeli chodzi o pojęcie demokracji bezpośredniej, to także ono nie jest jednolicie definiowane: można bowiem pojęciem tym objąć tylko instytucje, które dają obywatelom pełną możliwość wzięcia udziału w podejmowaniu wiążących rozwiązań w całym procesie decyzyjnym, można określić nim dowolną formę udziału społeczeństwa w wykonywaniu władzy publicznej, a także każdą instytucję, która umożliwia obywatelowi bezpośrednio podjęcie ostatecznej decyzji³. Z drugiej strony nie pozostawia wątpliwości fakt, że współczesne formy demokracji bezpośredniej są tylko uzupełnieniem dla procedur demokracji przedstawicielskiej⁴. Jest to niezwykle istotne, ponieważ wskazuje się, że współcześnie mechanizmy demokracji przedstawicielskiej są gwarantem ochrony praw osób słabszych i nieorganizowanych przed zdominowaniem przestrzeni publicznej przez interesy jednostek silniejszych i lepiej zorganizowanych⁵.

Drugim pojęciem tak istotnym dla zrozumienia zjawiska partycypacji społecznej jest społeczeństwo obywatelskie. Wydaje się, że społeczeństwo obywatelskie jest celem wprowadzenia instytucji partycypacji społecznej. Termin ten swoje podstawowe założenia przejmuje z modelu (który dzisiaj można nazwać prawie idealnym) starożytnych Aten zwłaszcza okresu Peryklesa. To właśnie wówczas największy procent obywateli ateńskich posiadających prawa polityczne bezpośrednio brało udział w tzw. *ekklesi*, a więc organie władzy, w którym każdy obywatel współdecydował w zasadzie o wszystkich aspektach życia polis⁶. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że społeczeństwo obywatelskie, to nie tylko formalna możliwość udziału w pracach organów państwowych, ale także (co również pokazuje przykład ateński) pełne utożsamianie się ze społeczeństwem i podejmowanie decyzji ze świadomością, że tak każdy decydent, jak i inni członkowie społeczności będą ponosili tego konsekwencje, a oprócz tego również udział w życiu kulturalnym, który bardzo często ma znaczenie nie tylko rozrywkowe, ale i edukacyjne, oraz świadoma akceptacja obowiązującego prawa⁷. Dalszy rozwój pojęcia społeczeństwa obywatelskiego był ściśle związany z uznaniem jednostki za pierwotne indywiduum. Wskazuje się więc, że

w średniowieczu o swoistej obywatelskości można było mówić w kontekście odróżnienia podległości każdego człowieka w władzom kościelnym i i władzom państwowym, a także daleko idący partykularyzm prawny, który uwzględniał miejscowe stosunki gospodarcze i społeczne⁸. Pewne fundamenty społeczeństwa obywatelskiego podłożono także w Polsce, gdzie Sejm był tworzony przez delegatów wybieranych przez szlachtę⁹. W końcu w epoce oświecenia powstały dwie koncepcje, które w dużej mierze mają zastosowanie do dzisiaj. John Locke wskazywał, że fundament życia społecznego i wolności ludzkiej powstaje poza sferą władztwa politycznego, a samo społeczeństwo jest pierwotne wobec państwa i jego prawa mają swoje źródło w prawie naturalnym¹⁰. Nieco inaczej ujmował to Monteskiusz, który za fundament struktur politycznych i prawnych uznawał centralną władzę państwową, ale podkreślał rolę organizacji społecznych w kontrolowaniu tej władzy¹¹. Georg Hegel stwierdził natomiast, że społeczeństwo obywatelskie to sfera działalności ludzkiej dla dobra ogółu, która jest wyższym poziomem aktywności niż rodzina, ale jednocześnie powinna być nadzorowana przez państwo¹². Wszystkie te definicje łączy świadomy aktywizm społeczny, który powoduje zmianę rzeczywistości społecznej przede wszystkim w sferze lokalnej, ale często także państwowej.

Mówiąc o społeczeństwie obywatelskim, a przez to także o partycypacji społecznej, nie można zapomnieć również o odwołaniu do indywidualium człowieka. Należy bowiem pamiętać, że to człowiek jest pierwotnym i fundamentalnym bytem, który przez swój rozum i wolną wolę jest w stanie samostanowić o sobie, a także zmieniać rzeczywistość¹³. W ten sposób to człowiek staje się też podstawą oraz źródłem samorządu i państwa. Człowiek podlega jednak pewnym ograniczeniom, które może przezwyciężyć dopiero działając we wspólnocie. Kształt stosunku jednostka – państwo (co ma także zastosowanie do stosunku jednostka – samorząd) ewoluował przez wieki. Szczególnie istotna wydaje się w tym wypadku zasada pomocniczości (współcześnie uwzględniana tak w prawodawstwach państw demokratycznych, jak i struktur międzynarodowych), która opiera się na potrzebie jak największej decentralizacji zadań publicznych na jak najniższy szczebel państwowy bądź społeczny przy jednoczesnej potrzebie wspierania przez organy centralne działalności społecznej. Zasada pomocniczości zawiera w sobie potrzebę umożliwienia aktywnego działania jednostce oraz ograniczenie interwencji w sferze jej wolności z jednej strony, a z drugiej wskazuje na potrzebę działania kolektywnego, w którym jednak kolektyw nigdy nie jest wartością samą w sobie, co uniemożliwia mu ograniczenie indywidualnych praw¹⁴.

Pojęcia partycypacji społecznej nie można zatem w pełni oderwać od pojęć demokracji bezpośredniej oraz społeczeństwa obywatelskiego. Wydaje się więc, że sama

partycypacja obywatelska stanowi wszelkie formy aktywności obywateli, które mają wspomagać organy władzy publicznej pełniące rolę służebną wobec obywateli oraz być gwarantem indywidualnych praw i wolności. Partycypacja jest wykonywana w formach stanowiących instytucje demokracji bezpośredniej, które są pochodną pierwotnej wolności i odrębności człowieka, oraz w oparciu o cel kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, a więc świadomej grupy obywateli, która podejmuje się działalności społecznej i państwowej dla dobra wspólnego.

Definicję partycypacji społecznej należy także rozpatrzyć w jeszcze jednym istotnym aspekcie: działalności sformalizowanej i niesformalizowanej. Trzeba zwrócić uwagę, że pozycja jednostki w państwie, idea suwerenności narodu (ludu), a także wszelkie inne prawa polityczne odegrały olbrzymią rolę w formułowaniu się nowożytnego prawa konstytucyjnego, a wraz z nim konstytucji i gwarancji konstytucyjnych¹⁵. Współczesne konstytucje i prawo konstytucyjne potrafią natomiast uwzględnić proces decentralizacji, zwiększając rolę jednostki w życiu publicznym¹⁶. Jest to zjawisko na pewno niezbędne, ponieważ partycypacja społeczna nie może wyłączać obowiązywania takich wartości, jak pewność prawa (tak zresztą istotnej dla uregulowania prawnej sytuacji każdej jednostki), a nawet należy powiedzieć, że ustabilizowany system instytucji partycypacyjnych umożliwia pełniejsze zaangażowanie społeczeństwa w życie publiczne, gdyż źródło wiedzy o państwie i jego instytucjach jest jednolite i powszechnie dostępne¹⁷. Instytucjonalizacja partycypacji umożliwia także społeczeństwu korzystanie z trwałych i skutecznych form demokracji bezpośredniej, których umocowanie następuje zwłaszcza w konstytucji¹⁸. Oczywiście należy także pamiętać, że konstytucjonalizacja instytucji demokracji bezpośredniej nie jest jedynym krokiem w formalizacji partycypacji społecznej – szczegółowe przepisy zazwyczaj znajdują się w ustawach, co pozwala poszerzyć gwarancje mające na celu usankcjonowanie działalności organów państwowych zgodnie i w granicach prawa. Nie można jednakże pominąć zjawiska, w którym z jednej strony działalność społeczna i samorządowa wykracza poza ramy przewidziane prawem, a z drugiej strony także zjawiska, kiedy przesadny rygoryzm może ograniczać działalność społeczną. Warto tutaj zwłaszcza przytoczyć argumentację Jerzego Korczaka, który z jednej strony wskazuje, że instytucje partycypacji społecznej związane ze społecznością lokalną powinny być ujęte w dość ścisłe ramy na poziomie ustawowym, ale z drugiej strony wskazuje jednocześnie, że przykład próby statutowej (a więc na poziomie bliższym każdej jednostce) regulacji inicjatywy uchwałodawczej mieszkańców samorządu terytorialnego (zwłaszcza gminy i powiatu) nie spotkały się z akceptacją organów nadzoru bardzo restrykcyjnie interpretujących przepisy stanowiące podstawę prawną do

ustanawiania statutów jednostek samorządu terytorialnego, co wydaje się mieć negatywny wpływ na zjawisko partycypacji¹⁹. Podobnie zdaje się uważać Karol Ważny, który na przykładzie praktyki udostępniania w Internecie informacji publicznej pokazał, że choć regulacje prawne dotyczące tego istotnego aspektu komunikacji organów władzy z obywatelami są niezbędne dla zapewnienia stabilności przesyłu informacji, to prawodawca nie może pozostać obojętny na tworzącą się nową praktykę w tym przedmiocie, która wynika często ze specyficznych uwarunkowań społecznych²⁰.

Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, że partycypacja społeczna to każda forma aktywizacji społecznej, która z jednej strony, przez wykorzystanie instytucji demokracji bezpośredniej, ma zapewnić udział w podejmowaniu decyzji przez społeczeństwo w zakresie realizacji zadań publicznych, a z drugiej strony ma kreować kontakt społeczeństwa z organami rządowymi i samorządowymi zwiększając wpływ jednostek na działania tych organów, co jednocześnie służy legitymizacji instytucji państwa i samorządu w demokratycznym państwie. Źródłem partycypacji społecznej jest pierwotna wolność ludzka i jej zdolność do decydowania o sobie, która jednak ze względu na naturalne ograniczenia ludzkich możliwości indywidualnego działania uwzględnia łączenie się w grupy społeczne. Aktywizacja grup społecznych jest istotą partycypacji, zaś modelem idealnym społeczeństwa zaangażowanego jest społeczeństwo obywatelskie utożsamiające swoją wolność i interes z dobrem ogółu wyrażonym w państwie lub samorządzie. Dążenie do tego modelu wymaga, aby partycypacja była efektywna, co adekwatnie wyraża zasada CLEAR, zgodnie z którą rzeczywista partycypacja jest możliwa, jeżeli z jednej strony społeczeństwo posiada odpowiednie umiejętności i motywację, a z drugiej strony organy władzy publicznej zapraszają obywateli do współpracy i gwarantują im rzeczywisty udział w sprawowaniu władzy publicznej. Jedną z gwarancji stabilności systemu partycypacji jest zaś jej instytucjonalizacja, zwłaszcza na poziomie konstytucyjnym.

3. Partycypacja społeczna młodzieży

Po określeniu, czym w zasadzie jest partycypacja społeczna należy sobie zadać pytanie, czy może ona w jakikolwiek sposób dotyczyć młodzieży. Na początku jednak trzeba ustalić, jaki zakres pojęciowy kryje się pod terminem „młodzież”. Słowo to zostało użyte w art. 5b ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (dalej: u.s.g.)²¹ dotyczącym wspierania idei samorządowej. Słowo „młodzież” nie jest jednak zdefiniowane, a na dodatek nie występuje ono w innych ustawach. Oczywiście jest, że chodzi tu o ludzi młodych²², jednocześnie jednak wydaje się również, że dla ustawodawcy nie był istotny

wiek, ale poziom rozwoju intelektualnego człowieka, który umożliwia mu (bądź nie) wzięcie pełnej odpowiedzialności za swoje życiowe decyzje.

Dla rozstrzygnięcia tego problemu szczególnie istotne wydaje się więc przytoczenie regulacji ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (dalej: k.c.)²³. Z art. 10 k.c. można wywnioskować, że z formalnego punktu widzenia umysłową oraz biologiczną dojrzałość (nazywaną przez k.c. pełnoletniością) uzyskuje się, co do zasady, z momentem ukończenia 18. roku życia (art. 10 § 1 k.c.) lub ewentualnie z momentem zawarcia małżeństwa przez małoletniego (art. 10 § 2 k.c.)²⁴. W związku z tym z uzyskaniem pełnoletniości wiąże się także uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 11 k.c.). Jednocześnie przepisy k.c. zdają się stopniować zdolność do wzięcia odpowiedzialności za swoje czyny wśród osób małoletnich, przyznając małoletnim, którzy ukończyli 13. rok życia ograniczoną zdolność do czynności prawnych (art. 15 k.c.). Od przepisów k.c. istnieje wiele uregulowań specjalnych dot. pozycji osób w młodym wieku, spośród których najważniejsze są przepisy karne oraz przepisy prawa pracy. Najistotniejsze wydaje się jednak to, że w terminologii konstytucyjnej, w aktach prawa międzynarodowego, a nawet w ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (dalej: k.r.o.)²⁵ zostaje użyte pojęcie „dziecko”. Co ciekawe, ani Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (dalej: Konstytucja RP)²⁶, która mówi o prawach dziecka, ani k.r.o., który jest podstawowym polskim aktem prawnym regulującym kwestie stosunków rodzinnych, nie zawierają definicji legalnej tego słowa. Definicje takie zawarte są dopiero w przepisach szczegółowych: w zakresie prawa krajowego jest to art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (dalej: u.r.p.d.)²⁷, gdzie jako dziecko określno każdą istotę ludzką od poczęcia do uzyskania pełnoletniości (w oparciu o art. 2 ust. 2 u.r.p.d. stosuje się do tego pojęcia przepisy k.c.), a w w przypadku prawa międzynarodowego jest to art. 1 Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (dalej: k.p.d.)²⁸, która za dziecko uznaje każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18. roku życia, chyba że na podstawie odrębnych przepisów uzyskało wcześniej pełnoletniość.

Art. 1 k.p.d., jak i art. 2 ust. 1 u.r.p.d. zawierają klauzule, które ograniczają używanie unormowanych w nich definicji pojęcia „dziecko” tylko do przepisów zawartych w tych aktach prawnych, nie mniej spójność tych przepisów z przepisami o pełnoletniości z k.c., oraz kontekst, w jakim termin „dziecko” jest używany w innych aktach prawnych pozwala przyjąć, że na gruncie prawa polskiego dzieckiem jest osoba od chwili poczęcia do uzyskania pełnoletniości²⁹. W zakres tego pojęcia wchodzi zatem także „młodzi ludzie”,

a więc „młodzież”, choć jednocześnie nie można uznać, że terminy „dziecko” i „młodzież” są ze sobą tożsame. Użycie w art. 5b u.s.g. tak ogólnego terminu bez jego zdefiniowania, co stanowi jednocześnie odejście od pojęć stosowanych w innych aktach prawnych, sprawia że wykładnię tego przepisu można oprzeć jedynie na intuicyjnym rozumieniu słowa „młodzież”. Wydaje się, że biorąc pod uwagę całość polskiego systemu prawnego, najbardziej trafne będzie stwierdzenie, że młodzież to dzieci, których rozwój biologiczny i umysłowy pozwala na udział w podejmowaniu decyzji, w kontekście omawianego zagadnienia rozpoczęcia aktywności politycznej³⁰.

Wyżej sformułowana definicja umożliwi próbę zdefiniowania partycypacji młodzieży przez pryzmat standardów CLEAR. Warto zwrócić uwagę, że w art. 15 k.p.d. wprost zagwarantowano dzieciom prawo zrzeszania się oraz prawo organizowania pokojowych zgromadzeń, które stanowią typowe prawa polityczne³¹. Za istotę tego prawa uznaje się możliwość przygotowania dzieci do funkcjonowania w świecie dorosłych przez naukę podejmowania decyzji w sprawach ważnych dla środowiska młodzieżowego. W związku z tym wskazuje się, że art. 15 k.p.d. na gruncie prawa polskiego jest przede wszystkim gwarancją funkcjonowania samorządu uczniowskiego, klubów sportowych, stowarzyszeń kolekcjonerskich itp.³² Można zatem przypuszczać, że zgodne ze współczesnymi standardami praw dziecka jest umożliwienie, zaproszenie do uczestnictwa i jak najszerokie zagwarantowanie efektywności działań młodzieży przez organy władzy publicznej w celu umożliwienia im współudziału w wykonywaniu zadań publicznych. Oznacza to, że 3 z 5 elementów koncepcji CLEAR wobec młodzieży mogą być stosowane niemalże bezpośrednio. Jednocześnie, co wynika z wyżej analizowanej definicji dziecka i młodzieży, może wystąpić brak umiejętności, a jak się wydaje, w przypadku młodego człowieka wpływa to także na jego motywację i poczucie więzi ze wspólnotą samorządową. Nie pozostawia zatem wątpliwości fakt, że czynnikiem, który będzie różnicować partycypację społeczną ludzi dorosłych oraz dzieci i młodzieży będzie kwestia wymagania umiejętności od osób dorosłych oraz nauka wartości obywatelskich w przypadku dzieci i młodzieży.

W tym miejscu powstaje więc zasadniczy problem, jak powinna wyglądać edukacja obywatelska dziecka. Po pierwsze należy zwrócić uwagę, że tak prawo krajowe (włącznie z Konstytucją RP), jak i prawo międzynarodowe, zwłaszcza k.p.d., silnie podkreśla upodmiotowienie dziecka oraz jego prawo do wychowania się w rodzinie jako podstawowej i najlepszej komórce społecznej³³. W polskim porządku prawnym największe znaczenie będą miały oczywiście przepisy konstytucyjne. W art. 48 ust. 1 Konstytucji RP wyraźnie zaznaczono, że to rodzice mają prawo do wychowania dzieci w zgodzie z własnymi

przekonaniami. Należy uznać, że jest to podstawowe prawo wynikające z silnej pozycji rodziny w polskim prawie, które może być ograniczane tylko z dwóch powodów: po pierwsze z racji niezbywalnej godności każdej osoby ludzkiej, a więc także dziecka, skąd wynika m.in. jego prawo do posiadania własnych poglądów, a także przysługująca mu wolność sumienia i wyznania³⁴, a z drugiej strony z racji obowiązku szkolnego, który wiąże się tak z prawem dziecka do edukacji, jak i z potrzebą przygotowania młodego człowieka do życia w społeczeństwie rozumianym także przez pryzmat wspólnoty państwowej i samorządowej³⁵. Potwierdzeniem tych ostatnich słów jest zwłaszcza art. 72 ust. 3 Konstytucji RP, który wyraźnie wskazuje, że odpowiedzialność (choć oczywiście nie pierwszorzędną) za dziecko biorą także organy władzy publicznej – wydaje się więc, że zwłaszcza we wspomnianej już sferze edukacji obywatelskiej³⁶. Do kształtowania postaw obywatelskich państwo zobowiązało się także ratyfikując k.p.d., której art. 29 ust. 1 lit. d) wyraźnie wskazuje, że państwo ma obowiązek zapewnić dziecku edukację przygotowującą go do życia w wolnym społeczeństwie.

Można zatem stwierdzić, że modelem idealnym dla kształtowania młodego człowieka jest współpraca pomiędzy rodzicami a instytucjami państwa, co w duchu wyżej scharakteryzowanej zasady pomocniczości, a nawet idei partycypacji, powinno wydawać się naturalne, ponieważ państwo i społeczeństwo są podmiotami, które powinny ze sobą współistnieć, a nie nastawiać się w stosunku do siebie antagonistycznie. Należałoby więc dążyć do sytuacji, kiedy podstawowe umiejętności życiowe, a także etyczne zasady i pogląd na podstawowe wartości byłyby kształtowane w rodzinie, ale w dalszej perspektywie edukacji obywatelskiej rodzice współpracowaliby z wyspecjalizowanymi w tym celu instytucjami. Z punktu widzenia edukacji partycypacyjnej miałyby to bardzo istotne znaczenie, ponieważ wskazuje się, że obecnie młodzież (co zresztą jest zjawiskiem pozytywnym) identyfikuje się przede wszystkim z rodziną oraz najbliższym otoczeniem (grupą przyjaciół, środowiskiem osiedlowym itp.)³⁷ i przykład aktywności społecznej płynący od tych osób mógłby zachęcić młodych ludzi do naśladowania swoich autorytetów. Warto zwrócić uwagę, że zmiany w polskim prawie sprzyjają takiej aktywności dorosłych (choć daleko im jeszcze od ideału): art. 53 i 54 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (dalej: u.s.o.)³⁸ obligatoryjnie umieściły w strukturze szkoły radę rodziców, która (jako organ wewnętrzny szkoły) może m.in. wyrażać opinie w zakresie programu wychowawczego, a nawet zbierać fundusze na inicjatywy wewnątrzszkolne³⁹. Oprócz środowiska rodzicielskiego szeroki wachlarz zadań, jaki dorośli mogą wykonywać dla aktywizacji młodzieży wiąże się z działalnością organizacji pożytku publicznego, które mogą tak prowadzić własne placówki edukacyjne, jak przejmować prowadzenie szkół

należących do jednostek samorządu terytorialnego, a nawet współpracować ze szkołą poprzez realizację konkretnych projektów edukacyjnych bądź organizację okołoszkolnych stowarzyszeń⁴⁰.

Pierwotny prawny i moralny obowiązek rodziców wychowania dzieci oraz ewentualna aktywność edukacyjna obywateli w żaden sposób nie zwalnia szkół oraz organów państwa od obowiązku edukacji obywatelskiej. Komisja Europejska w 2001 r. (a więc przed wejściem Polski do Unii Europejskiej) wręcz wskazywała, że wśród europejskiej młodzieży z jednej strony istnieje olbrzymi potencjał do podejmowania działań zwłaszcza na rzecz lokalnego środowiska, ale z drugiej strony można u młodych ludzi zauważyć nieufność wobec sformalizowanych instytucji partycypacji społecznej⁴¹. Polskie badania zachowań młodzieży również wskazują, że od 1989 r. działania młodych ludzi na rzecz dobra wspólnego, które w okresie po uzyskaniu przez Polskę wolności i utworzenia demokratycznego państwa było stosunkowo niskie, przybierają coraz szersze ramy, ale wiąże się to przede wszystkim z własnym zainteresowaniem polityką przez młodych ludzi za pośrednictwem np. serwisów informacyjnych oraz działalnością organizacji pozarządowych i lokalnych stowarzyszeń⁴². Wydaje się, że ten stan rzeczy ma dwa główne przyczyny: po pierwsze brak upowszechniania długotrwałych planów aktywizacji młodzieży, który wymagałby współpracy szkół oraz przede wszystkim samorządów lokalnych, a drugi to brak upowszechniania prezentacji praktycznych aspektów instytucjonalnej aktywizacji społecznej⁴³. Można zatem stwierdzić, że w kontekście roli szkoły utrwała się potrzeba występowania swoistej triady podmiotów działających na rzecz partycypacji społecznej młodzieży. Po pierwsze więc jest to władza państwowa (samorządowa), której głównymi zadaniami będzie opracowanie spójnego, interdyscyplinarnego planu aktywizacji młodych ludzi, w którym jest potrzeba uwzględnienia tak wiedzy teoretycznej z zakresu funkcjonowania instytucji partycypacyjnych, jak i wskazania praktycznych aspektów działania w ramach społeczeństwa obywatelskiego (w tym także instytucji demokracji bezpośredniej), a po drugie współdziałanie ze szkołami poprzez dawanie przykładu aktywności społecznej i współangażowanie uczniów w rozwiązywanie lokalnych problemów⁴⁴. Fundament organizatorski samorządu powinien być rozwijany przez „jednostki specjalistyczne”: szkoły, które są podstawowym lokalnym środowiskiem młodzieżowym, oraz organizacje pozarządowe. Ta druga część triady powinna, w oparciu o spójne założenia władzy publicznej, zmieniać je w konkretne działania skierowane do młodych ludzi, dając im jednocześnie przykład aktywności obywatelskiej⁴⁵. Nie można nie wspomnieć, że pewne podstawy formalne do takiej aktywizacji istnieją już od dłuższego czasu, jak chociażby

niedoceniony dzisiaj samorząd uczniowski (art. 55 u.s.o.). Olbrzymią rolę może spełnić tutaj także autorytet nauczyciela⁴⁶. W końcu trzecią stroną triady są sami uczniowie, których głosu nie można pomijać, co ma swoje uzasadnienie tak w przepisach prawa (nakaz uwzględniania poglądów dziecka w stosunku do jego rozwoju), jak i sam cel partycypacji wymaga, aby istniał kontakt z jej podmiotem.

Podsumowując tę część rozważań należy stwierdzić, że partycypacja społeczna młodzieży w swoim fundamencie opiera się na koncepcji CLEAR. Młodzież, aby podjęła aktywność społeczną, potrzebuje z jednej strony wskazania możliwości takiego działania (zaproszenia do działania), a z drugiej strony pewności, że ich działania przyniosą relatywny skutek. Brak umiejętności (i związany z tym częściowo brak motywacji oraz poczucia więzi ze wspólnotą samorządową) każe jednak uwzględnić w strukturze partycypacji młodzieży element edukacyjny. W związku z tym do tradycyjnego kontaktu jednostka – organ państwa (samorządu) dochodzą podmioty edukacyjne: w istocie kształtowania podstawowych wartości będzie to przede wszystkim rodzina, a w ścisłym zakresie edukacji obywatelskiej opierać się należy na strukturach szkolnych oraz organizacjach pozarządowych, będących podstawowymi ośrodkami socjalizacji młodych ludzi.

4. Zakończenie

Pierwsza część artykułu miała pozwolić na ukazanie dwóch istotnych zagadnień: po pierwsze ustrój demokratyczny wiąże się z aktywizacją ludzi, którzy wspólnie stanowią podmiot suwerenności, ale z drugiej strony wzięcie pełnej odpowiedzialności za dobro wspólne wymaga uzyskania niezbędnej wiedzy, a także poczucia odpowiedzialności za sferę publiczną. Obydwa te aspekty istnienia społeczeństwa obywatelskiego są przedmiotem programów edukacji młodzieży. Oznacza to, że można mówić o próbie partycypacji młodzieży – ukazania młodym ludziom potrzeby identyfikowania się z dobrem wspólnym oraz przekazanie wiedzy, która pozwoli na kompetentne działanie w środowisku państwowym i lokalnym. Jednocześnie wydaje się, że tak polskie rodziny, jak i instytucje państwa, w tym szkoły (a więc instytucje odpowiedzialne za wychowanie młodzieży), nie wykorzystują w pełni swoich możliwości kształtowania u młodych ludzi postaw obywatelskich i nie mają kompleksowego planu działania w przedmiocie edukacji partycypacyjnej. Ważne jest więc, aby nauka prawa, korzystając z opracowanych już konstrukcji teoretycznych partycypacji społecznej, włączyła się w proces odnowy obywatelskiej edukacji młodzieży. Jak pokazują powyższe rozważania, młodzież na gruncie przepisów Konstytucji RP oraz aktów prawa międzynarodowego posiada prawo do

wyrażania własnych poglądów i podejmowania samodzielnych decyzji w stopniu, na jaki pozwala ich biologiczny i umysłowy rozwój, w tym decyzji dotyczących ich najbliższego otoczenia, a także w polskim prawie utworzono instytucje, które umożliwiają reprezentację młodzieży na forum publicznym (zwłaszcza lokalnym), co oznacza, że do aktywizacji społecznej młodzieży zgodnie z modelem partycypacji społecznej brakuje już tylko odpowiedniej wiedzy na temat mechanizmów partycypacyjnych oraz poczucia, że są częścią sfery publicznej, za którą powinni być współodpowiedzialni.

Rozważania teoretyczne są jedynie pierwszym etapem omówienia zagadnienia aktywizacji społecznej młodzieży. Jak zostało to już powiedziane, istnieją instytucje prawne, które pozwalają na angażowanie młodzieży w kształtowanie przestrzeni publicznej, w tym zwłaszcza młodzieżowe rady gmin. W kolejnej części artykułu zaprezentowany model partycypacji społecznej młodzieży zostanie skonfrontowany z przykładowymi regulacjami prawnymi odnoszącymi się do działalności wybranych młodzieżowych rad gmin, co pozwoli wyciągnąć konkretne wnioski, w jakim kierunku powinny iść zmiany w regulacjach prawnych na temat polskich instytucji prawnych służących aktywizacji młodzieży.

¹ I. Niżnik-Dobosz, *Partycypacja jako pojęcie i instytucja demokratycznego państwa prawnego* [w:] *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, red. B. Dolnicki, Warszawa 2014, s. 21-28; K. Ważny, *Partycypacja obywatelska jako forma społeczeństwa obywatelskiego*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4, s. 61-62.

² P. Swianiewicz, *Partycypacja społeczna w realizacji polityk miejskich* [w:] *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, red. M. Stec, M. Mączyński, Warszawa 2012, s. 41-42.

³ M. Rachwał, *Instytucje demokracji bezpośredniej w dyskusji sejmowej przed uchwaleniem konstytucji marcowej*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 6 (113), s. 71-73; P. Uziębło, *Demokracja bezpośrednia* [w:] *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Szmyt, Warszawa 2010, s. 23-24.

⁴ *Ibidem*, s. 24.

⁵ I. Niżnik-Dobosz, *Partycypacja jako...*, s. 25-26.

⁶ K. Kopka, *Spółczesność obywatelska okresu pięćdziesięciolecia w starożytnych Atenach*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4, s. 8.

⁷ *Ibidem*, s. 5-9.

⁸ M. Tymińska, *Spółczesność obywatelska – szkic z historii idei*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4, s. 11.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Ideę tę potem rozwinął Alexis de Toqueville. Zob.: *Ibidem*, s. 12 – 13.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ibidem, s. 13.

¹³ Szerzej zob.: T. Guz, *Struktura bytowa osoby ludzkiej jako podstawa działalności samorządowej* [w:] *Dziesięć lat reformy ustrojowej administracji publicznej w Polsce*, red. J. Parchomiuk, B. Uliasz, E. Kruk, Warszawa 2009, s. 53-61.

¹⁴ T. Bąkowski, *Administracyjnoprawna sytuacja jednostki w świetle zasady pomocniczości*, Warszawa 2007, s. 31-38.

¹⁵ B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007, s. 100 – 101.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Zob. J.H. Szlachetko, *Konstytucyjne wolności, prawa i obowiązki obywatela a idea społeczeństwa obywatelskiego*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4, s. 15-16.

¹⁸ M. Bożek, *Konstytucyjne podstawy partycypacji społecznej i formy jej realizacji w samorządzie terytorialnym*, „Przegląd Sejmowy 2012, nr 5 (112), s. 91-95. Pokazuje to też analiza polskiej tradycji funkcjonowania instytucji demokracji bezpośredniej. Zob.: W. Kraluk, *O rozumieniu i regulacji normatywnej demokracji bezpośredniej w nowej konstytucji*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1998, t. 3, s. 15-29; M. Rachwał, *Instytucje demokracji...*, s. 73-89; P. Uziębło, *Demokracja...*, s. 27-28.

¹⁹ J. Korczak, *Partycypacja społeczna jako przedmiot regulacji statutu jednostek samorządu terytorialnego* [w:] *Partycypacja społeczna...*, red. B. Dolnicki, s. 75-87.

²⁰ K. Ważny, *Udostępnianie informacji publicznej za pośrednictwem strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej oraz własnej strony internetowej – uwagi «de lege lata» i wnioski «de lege ferenda»*, „Przegląd Naukowy Disputatio” 2013, t. 16, s. 25-35.

²¹ Dz.U. z 2013 r., poz. 594, z późn. zm.

²² Zob. Z. Niewiadomski [w:] *Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz z odniesieniami do ustaw o samorządzie powiatowym i samorządzie województwa*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, Warszawa 2011, s. 71; A. Szewc [w:] A. Szewc, G. Jyż, Z. Pławewski, *Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 115. Taka też jest słownikowa definicja słowa młodzież – zob.: *Wielki słownik języka polskiego*, termin: młodzież, http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=15364&ind=0&w_szukaj=m%C5%82odzie%C5%BC [dostęp: 30.06.2015].

²³ Dz.U. z 2014 r., poz. 121, z późn. zm.

²⁴ Zob. P. Nazaruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2014, s. 42.

²⁵ Dz.U. z 2015 r., poz. 583, z późn. zm.

²⁶ Dz.U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.

²⁷ Dz.U. Nr 6, poz. 69.

²⁸ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 596.

²⁹ Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 299.

³⁰ O różnym nazewnictwie ludzi młodych w przedmiocie ochrony ich różnych praw w prawie międzynarodowym zob.: T. Smyczyński, *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość* [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999, s. 41.

³¹ D.J. Michalski, *Źródła międzynarodowej ochrony praw dziecka w Organizacji Narodów Zjednoczonych*, „Aequitas” 2013, nr 1, s. 57.

- ³² L. Wiśniewski, *Wolność zrzeszania się oraz wolność zgromadzeń dzieci* [w:] *Konwencja...*, red. T. Smyczyński, s. 250.
- ³³ M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 1999, nr 4 (33); s. 21-30; D.J. Michalski, *Źródła międzynarodowej...*, s. 56.
- ³⁴ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2008, s. 116-117.
- ³⁵ Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 299-300; P. Sarnecki, *Rozdział II «Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela», artykuł 48* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz III*, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 2-3.
- ³⁶ P. Sarnecki, *Rozdział II...*, s. 2-3.
- ³⁷ Szerzej zob.: B. Fatyga, *Diagnoza społeczna młodzieży: skład społeczny i style życia*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2009, nr 2 (18), s. 28-41.
- ³⁸ Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.
- ³⁹ Szerzej zob. J. Pierzchała, *Partycypacja społeczna w procesie zarządzania szkołą publiczną na przykładzie rady rodziców* [w:] *Partycypacja społeczna...*, red. B. Dolnicki, s. 457-471.
- ⁴⁰ Zob: A. Bochentyn, *O różnych formach wspierania systemu oświaty przez organizacje pozarządowe* [w:] *Partycypacja społeczna...*, red. B. Dolnicki, s. 484-493; D. Kurzyna-Chmiel, *Wybrane formy partycypacji organizacji pozarządowych w realizacji przez samorząd terytorialny oświatowych zadań publicznych* [w:] *Ibidem*, s. 504-507.
- ⁴¹ *Biała księga Komisji Europejskiej. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej*, Bruksela 2001, s. 9, http://mlodziezowarada.org.pl/files/bank_wiedzy/04.pdf [dostęp: 1.07.2015].
- ⁴² E. Karpowicz, *Aktywność społeczna młodzieży*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2009, nr 2 (18), s. 99-111.
- ⁴³ A.K. Piasecki, *Szkoła partycypacji. Uwarunkowania uczestnictwa środowisk oświatowych w pracy organów samorządowej wspólnoty lokalnej* [w:] *Partycypacja społeczna...*, red. B. Dolnicki, s. 472-483.
- ⁴⁴ A.K. Piasecki, *Szkoła partycypacji...*, s. 476-480; E. Gierach, *Rola samorządu terytorialnego w tworzeniu warunków uczestnictwa młodych ludzi w życiu społeczności lokalnych*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2009, nr 2 (18), s. 124-126.
- ⁴⁵ E. Gierach, *Rola samorządu...*, s. 126-128. Działania praktyczne zob.: K. Ważny, *Partycypacja obywatelska...*, s. 66-67.
- ⁴⁶ A.K. Piasecki, *Szkoła partycypacji...*, s. 475-476.

Bibliografia

Źródła

Biała księga Komisji Europejskiej. Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej, Bruksela 2001.
Wielki słownik języka polskiego, online.

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.
- Bąkowski T., *Administracyjnoprawna pozycja jednostki w świetle zasady pomocniczości*, Warszawa 2007.
- Bożek M., *Konstytucyjne podstawy partycypacji społecznej i formy jej realizacji w samorządzie terytorialnym*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 5 (112).
- Dziesięć lat reformy ustrojowej administracji publicznej w Polsce*, red. J. Parchomiuk, B. Uliasz, E. Kruk, Warszawa 2009.
- Fatyga B., *Diagnoza społeczna młodzieży: skład społeczny i style życia*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2009, nr 2 (18).
- Gierach E., *Rola samorządu terytorialnego w tworzeniu warunków uczestnictwa młodych ludzi w życiu społeczności lokalnej*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2009, nr 2 (18).
- Karpowicz E., *Aktywność społeczna młodzieży*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2009, nr 2 (18).
- Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, Warszawa 2014.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz III*, red. L. Garlicki, Warszawa 2003.
- Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999.
- Kopka K., *Spółczesność obywatelska okresu pięćdziesięciolecia w starożytnych Atenach*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4.
- Kraluk W., *O rozumieniu i regulacji normatywnej demokracji bezpośredniej w nowej konstytucji*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1998, t. 3.
- Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Szmyt, Warszawa 2010.
- Michalski D. J., *Źródła międzynarodowej ochrony praw dziecka w Organizacji Narodów Zjednoczonych*, „Aequitas” 2013, nr 1.
- Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, red. M. Stec, M. Mączyński, Warszawa 2013.
- Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, red. B. Dolnicki, Warszawa 2014.
- Rachwał M., *Instytucje demokracji bezpośredniej w dyskusji sejmowej przed uchwaleniem konstytucji marcowej*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 6 (113).
- Szawc A., Jyż G., Pławewski Z., *Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Szlachetko J.H., *Konstytucyjne wolności, prawa i obowiązki obywatela a idea społeczeństwa obywatelskiego*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4.
- Tymińska M., *Spółczesność obywatelska – szkic z historii idei*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4.
- Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz z odniesieniami do ustaw o samorządzie powiatowym i samorządzie województwa*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, Warszawa 2011.
- Ważny K., *Partycypacja obywatelska jako forma społeczeństwa obywatelskiego*, „Disputatio. Studenckie Zeszyty Naukowe” 2008, t. 4.

Ważny K., *Udostępnianie informacji publicznej za pośrednictwem strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej oraz własnej strony internetowej – uwagi «de lege lata» i wnioski «de lege ferenda»*, „Przegląd Naukowy Disputatio” 2013, t. 16.

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Warszawa 2008.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78. poz. 483, z późn. zm.

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, z późn. zm.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2015 r., poz. 583, z późn. zm.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, Dz.U. z 2014 r., poz. 121, z późn. zm.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. z 2013 r., poz. 594, z późn. zm.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. z 2000 r. Nr 6, poz. 69, z późn. zm.

Internet

<http://mlodziejowarada.org.pl/index.php/strona-gowna>

Mgr Piotr Maciaszek: magister nauk prawnych (tytuł obroniony na Uniwersytecie Gdańskim), doktorant na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, student II roku prawa kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wolontariusz Instytutu Metropolitalnego, radny sołecki w Sołectwie Kowale (Gmina Kolbudy); e-mail: p.maciaszek91@gmail.com.
